

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.964.21

Пов'якель Н. І., Макарчук Н. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ У ПОДОЛАННІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

Конфліктна взаємодія та шляхи її регуляції займають домінуюче місце у дослідженнях сучасної психології, педагогіки й конфліктології. Загальні положення сучасних теоретичних та методологічних аспектів базуються на виокремленні особистісного фактора в конфліктній взаємодії як основного та ключового. Психологічна детермінація як особистісний чинник конфліктної взаємодії, її виокремлення й експериментальне дослідження дозволяє більш точно визначити чинники означеної проблеми.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Освіта у ВНЗ передбачає реалізацію навчальним закладом установлених суспільством навчально-виховних завдань. Реалізація завдань психолого-педагогічного циклу у межах навчально-виховного процесу передбачає оволодіння студентами більш ефективними типами та стилями поведінки. Оволодіти даними аспектами можливо не лише при активній передачі знань від викладача до студента, а й конструктивно застосовувати й упроваджувати досвід самих студентів. Специфіка міжособистісної взаємодії студентів регламентована й будується відповідно до організаційно-навчальних вимог вищого навчального закладу. Водночас встановлені норми і правила взаємодії не позбавляють її конфліктного характеру у формі передконфліктних, конфліктних та ситуацій непорозумінь.

Актуальності набуває особистісно орієнтований підхід до розв'язання ситуацій непорозумінь в інтерперсональній взаємодії студентів. Виокремлений підхід можна означити як мистецтво вирішення конфліктних ситуацій, які вимагають оволодіння особистістю вміннями переборювати власний егоцентризм, будувати комунікаційний процес шляхом виокремлення певної автономії та незалежності у спілкуванні з оточуючими, застосування прийомів оптимального спілкування. Конструктивне вирішення конфліктних ситуацій передбачає пошук шляхів, які б давали можливість учасникам конфліктної

взаємодії застосовувати методи компромісної взаємодії, а саме: двосторонній аналіз об'єкта конфліктних ситуацій та прагнення досягти згоди.

Запобігти ескалації конфліктних, проблемних ситуацій може своєчасна психопрофілактична і психокорекційна робота. Сутністю психопрофілактики та психокорекції з формування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій виступає набуття студентами власного досвіду щодо упередження та розв'язання конфліктних ситуацій (який має формувати у студентів уміння приймати самостійні рішення й дії), аналізу особистісних чинників, що ескалюють конфліктну взаємодію (думки, почуття, стереотипи поведінки). Саме вміння самостійного пошуку розв'язання внутрішньоособистісних суперечностей і, як наслідок, конфліктних ситуацій з позиції конструктивності в подальшому буде сприяти становленню особистості студента. Саме особистісно орієнтована психопрофілактика та психокорекція спрямована на розвиток і активізацію внутрішніх ресурсів до особистого самовдосконалення.

Проблема конфліктної взаємодії у студентському середовищі вимагає розгляду структурних компонентів конфліктної ситуації як одиниці конфліктної взаємодії. Конфліктна ситуація має різні структурні особливості, змістовну та функціональну значущість. Вона може бути складовою конфлікту [2, 4], взаємопоеднана з інцидентом [1, 3], незалежною одиницею [7], що відображає проекцію суб'єктивних чинників

особистості на міжособистісну взаємодію. Дослідження даних аспектів вказує на інтерпретацію конфліктної ситуації як суб'єктивного особистісного чинника та незалежної складової міжособистісної взаємодії у студентському середовищі.

Враховуючи специфіку детермінант виникнення та ескалації конфліктних ситуацій у студентському середовищі, чинники їх суб'єктивного та об'єктивного прояву у міжособистісній взаємодії, ми застосовуємо психологічний аналіз структурних компонент – складників конфліктної ситуації (рис. 1.).

Структурний компонент органічно впливає зі специфічних особливостей конфліктної ситуації як конструкту міжособистісної взаємодії, характерологічних ознак об'єкта непорозуміння та суб'єктивної інтерпретації даних аспектів. Саме тому виникає необхідність врахування характеру інтерпретації особистістю ситуації як конфліктної.

Конфліктна ситуація може інтерпретуватися: як існуюча дійсність; як подія, що розвивається одночасно з її сприйняттям і описом; як подія, що відбулася; як подія, що має відбутися. Інтерпретація конфліктної ситуації визначає її важливу характеристику – часову локалізацію щодо вирішення. Проекція конфліктних ситуацій на майбутню взаємодію визначає ситуації конфліктогенного характеру, тобто ситуації, що виступають передумовами майбутнього конфлікту, формуються стереотипними установками особистості і внутрішніми психічними властивостями, які впливають на загальне бачення ситуації у цілому [7].

Об'єктивний компонент визначається специфікою адаптації, соціалізації та провідною діяльністю особистості у пізньому юнацькому віці. Даний компонент ми характеризуємо з позиції специфіки навчально-виховного процесу, що являє собою єдність цілей, змісту і засобів, який безпосередньо реалізується й підтверджується

Рис. 1. Психологічні компоненти – складники конфліктних ситуацій у міжособистісній взаємодії як умова їх розв'язання

практикою педагогічної діяльності. Означена єдність набуває форми комунікативних актів, в основу яких покладена взаємодія викладачів і студентів.

Методика та організація дослідження

Встановлено, що для пізнього юнацького віку як етапу в розвитку особистості характерним є наявність особистісних детермінант, що спричиняють конфліктні ситуації у міжособистісній взаємодії. Такими особистісними детермінантами є психологічні властивості особистості, як-от тривожність, агресивність, ригідність, акцентуації особистісних рис, екстернальність локусу контролю та сформованість поведінкових форм конфліктного характеру. Сутність особистісних детермінант полягає у проєкції суб'єктивних чинників на об'єктивну взаємодію й обумовлюється деструктивним забарвленням психологічної детермінації особистості. Методика формуючого експерименту передбачала самооцінювання досліджуваними психологічних властивостей (тривожності, агресивності, ригідності, фрустрованості) за методиками Г. Айзенка, А. Басса, А. Даркі, діагностику локус-контролю особистості (методика Дж. Роттера в адаптації Е. Ф. Бажина, С. А. Галинкіної та А. М. Еткінда), діагностику психологічної атмосфери в колективі (А. Фідлер), а також методику діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі.

Реалізація завдань щодо формування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці здійснювалася шляхом упровадження авторської програми «Психопрофілактика й психокорекція особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці (студентський період розвитку особистості)». Орієнтовно програма нами визначена як ППОД. Структурно програма розподілена на три основні блоки. *Перший блок* спрямований на забезпечення формування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій шляхом розвитку механізмів упевненості у собі та навичок конструктивних комунікативних вмінь. Основний аспект на першому етапі ставиться на самоусвідомлення та особистісне зростання, підвищення психологічної культури саморегуляції у конфліктах. *Другий блок* забезпечує формування умінь конструктивної інтерперсональної взаємодії студентів шляхом застосування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій і реалізується засобами рефлексії та особистісного самовдосконалення. Таким чином, другий блок сприяє формуванню особистісних перед-

умов і механізмів розв'язання конфліктних ситуацій засобами самоаналізу, самоусвідомлення, самопізнання. *Третій блок* реалізує завдання психопрофілактичної та психокорекційної роботи з особистісними детермінантами конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці шляхом актуалізації самопізнання особистості для подальшої конструктивної взаємодії та взаємовпливів.

Результати дослідження та їх обговорення

Особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці є суб'єктивними чинниками особистості, які розвиваються внаслідок особистісно орієнтованої психопрофілактичної та психокорекційної роботи.

Отримані результати свідчать про ефективність і доцільність формуючих впливів. Зокрема порівняння двох контрольних зрізів за результатами виконання тестових завдань дало можливість зафіксувати зміни психологічної атмосфери групи, зниження потенційної конфліктогенності, актуалізації тенденції до виникнення та ескалації конфліктних ситуацій. Тестове опитування щодо оцінки психологічної атмосфери у групі (за методикою А. Фідлера) дозволило прослідкувати тенденцію зміни схильності досліджуваних до продукування та ескалації конфліктних ситуацій в інтерперсональній взаємодії (рис. 2.).

Збільшення показників експериментальних результатів до оцінки позитивних ознак взаємодії у групі, таких як згода (до експерименту – 39,3 %, після експерименту – 60,7 %), співпраця (до експерименту – 25 %, після експерименту – 75 %), взаємопідтримка (до експерименту – 27,4 %, після експерименту – 72,6 %), теплота (до експерименту – 32 %, після експерименту – 68 %), дозволяє констатувати, що корекційні впливи в процесі тренінгу зумовили зростання особистісних якостей досліджуваних, які детермінують конструктивний характер взаємодії, навіть у разі виникнення об'єкта непорозуміння. Зменшення тенденції до прояву таких якостей, як ворожість (до експерименту – 64,5 %, після експерименту – 35,5 %), незгода (до експерименту – 71 %, після експерименту – 29 %), недоброзичливість (до експерименту – 69 %, після експерименту – 31 %), незадоволення (до експерименту – 59 %, після експерименту – 41 %), вказує на активізацію особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій, сутність яких сконцентрована у формуванні самоприйняття, самоусвідомлення та саморегуляції.

Перший блок програми забезпечує визначення й виявлення особистісних детермінант розв'язання

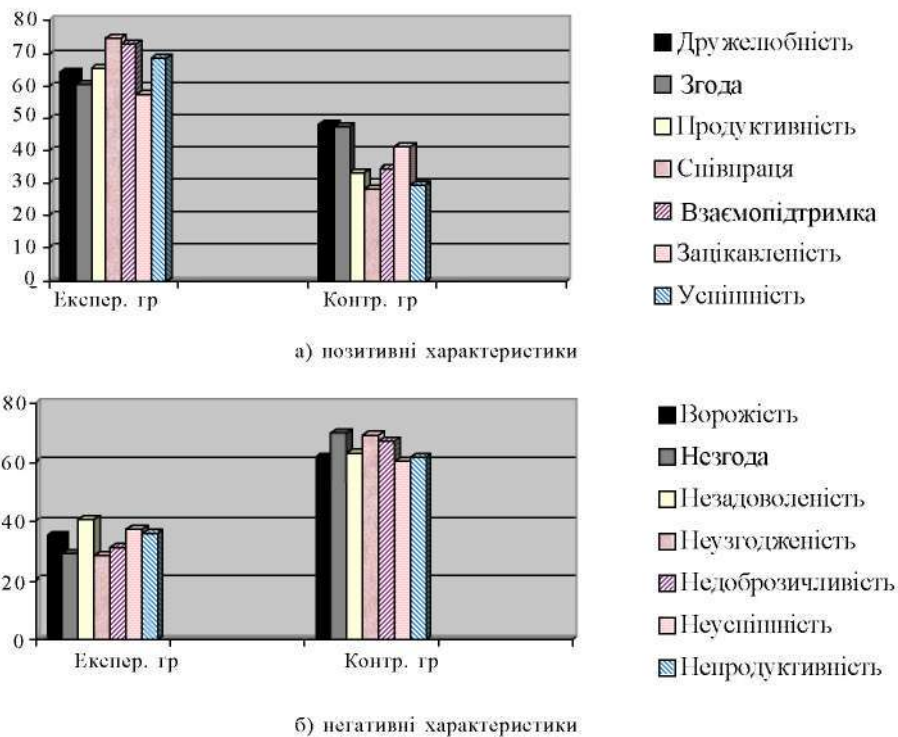

Рис. 2. Динаміка змін в оцінці досліджуваними атмосфери інтерперсональної взаємодії (позитивні / негативні характеристики)

конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці шляхом самоусвідомлення власної конфліктності, її прояву в інтерперсональній взаємодії, та усвідомлення застосування конфліктогенів у взаємодії як маніпулятивних технологій. Сутність даних детермінант полягає у розвитку самоконтролю власних поведінкових патернів і підвищенні рівня культури у взаємостосунках. Особистісне самовдосконалення виступає чинником розвитку прагнення суб'єкта взаємодії до оволодіння конфліктною ситуацією з метою її конструктивного розв'язання.

Попередити конфліктну взаємодію можна шляхом впровадження знань про те, що необхідно робити, як спрямовувати розвиток проблемної ситуації у конструктивний напрямок. Попередження конфліктів передбачає: активну діяльність учасників конфліктної взаємодії, спрямовану на усунення об'єктивних та суб'єктивних причин конфліктного зіткнення, що назріває; орієнтацію учасників взаємодії на вирішення протиріччя безконфліктними й конструктивними шляхами.

Та водночас дослідження конфлікту як змістово-дієвого компоненту людської взаємодії виступає актуальним і необхідним у сучасних умовах інтерперсональної взаємодії особистості у суспільно значущих стосунках. Деструктивний характер інтерперсональних стосунків є наслідком впливу як об'єктивних факторів (об'єкт кон-

флікту), так і суб'єктивних чинників (предмет) [1]. Суб'єктивні чинники відображаються у внутрішньому світі особистості наявністю й активізацією внутрішньоособистісного конфлікту, стійких психологічних властивостей тривожності, агресивності, ригідності та особистісної фрустрованості, акцентуаціями особистісних рис, екстернальним локусом контролю. Сутністю суб'єктивного чинника є свідома чи неусвідомлена опонентами конфліктної взаємодії заміна об'єкта конфлікту на предмет. Зовнішній прояв суб'єктивних чинників конфліктної взаємодії набуває вираження у конфліктогенах спілкування, конфліктних формах поведінки, маніпуляціях, і як наслідок – конфліктні ситуації. Водночас суб'єктивні чинники постають основними у побудові конструктивної взаємодії шляхом активізації детермінант особистості, які сприяють вирішенню конфліктних ситуацій. Виходячи з основних специфічних якостей суб'єктивності особистості, можна виокремити особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці, які сприяють самоаналізу, само-рефлексії, самопізнанню, самоактуалізації та самовдосконаленню.

Результати констатуючого експерименту дали можливість виділити форми поведінки у конфліктних ситуаціях у пізньому юнацькому віці, а саме: агресивно-інтровертовану, агресивно-

екстравертовану, тривожно-ухильну та знижено-емпатійну. Другий блок нашої програми спрямований на формування вмінь та навичок конструктивної інтерперсональної взаємодії шляхом застосування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці. З цією метою ми застосували програму рефлексії та особистісного самовдосконалення.

Особливу увагу в реалізації даного блоку приділяли переживанням особистістю конфліктних ситуацій. Кожний окремих випадок переживання конфлікту визначається двома факторами, а саме: соціальними установками, які сформовані в культурній традиції та індивідуальними психоенергетичними засобами, якими володіє особистість [7]. Виокремлюють типи конфліктних переживань: переживання з ексцесами спонтанного реагування та творче переживання, яке базується на компонентах рефлексивного управління. Кожний із даних видів складається з багатьох індивідуалізованих зразків поведінки і залежить від особистісних ресурсів, які представлені психологічними властивостями.

Особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій, а саме їх суб'єкт-об'єктні форми прояву в інтерперсональній взаємодії, полягають у зниженні рівня чутливості до деструктивних проявів об'єктивної реальності, вразливості та прояву імпульсивності у формі конструктивної активності в інтерперсональних стосунках; формуванні конструктивних світоглядних елементів суб'єктивності; створенні позитивної модальності домінуючих емоцій. Формування даних аспектів особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій можливе за рахунок розвинутої «Я-концепції», а саме таких її складових, як самоаналіз, самопізнання, рефлексія та само-рефлексія.

Водночас виникла необхідність у пошуку психологічних механізмів, що забезпечують розвиток умінь суб'єкта діяльності до об'єктивації самоспостереження, здатності до аналізу власних психологічних властивостей, а також досвіду, сформованого на власних позитивних знаннях, усвідомлення особливостей сприйняття оточуючими особистості. Визначені механізми виступають структурними компонентами рефлексії. Тому, на нашу думку, розвивати таку специфіку особистості суттєво необхідно.

Сутність особистісних детермінант, які розвиваються шляхом реалізації третього блоку програми, полягає в організованому, структурно послідовному впливі на суб'єктивну сферу особистості у пізньому юнацькому віці, шляхом формування здатності особистості до практичної

реалізації саморозвитку, самопізнання й саморегуляції як особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій. Як ми вже зазначали, конфліктні ситуації у пізньому юнацькому віці виникають внаслідок неадекватних впливів суб'єктивних чинників на ситуацію інтерперсональної взаємодії, які представлені особистісними інтерпретаціями ситуації та конфліктними переживаннями особистості. Водночас запобігти переходу ситуації непорозуміння у конфліктну взаємодію можливо за рахунок рефлексивної інтерпретації у системі взаємовідносин «студент – студент», яку з суто психологічної позиції можна ідентифікувати із системою «Я – Ти» [7].

Відповідно, за будь-якими стосунками у системі «Я – Ти», із позиції конфліктної взаємодії відбувається деструктивний вплив на діяльність суб'єкта, активізується депривація потреб, що призводить до порушення внутрішньої цілісності особистості, проектується утворення більш складної конфліктної системи, ніж існуюча. Конфліктні ситуації з позиції даного підходу є наслідком зіткнення внутрішніх психологічних механізмів, що детермінують внутрішньоособистісні конфлікти, які не є моноконфліктом, а проектується на об'єктивні чинники інтерперсональної взаємодії. Аналогічно відбувається і процес інтеріоризації зовнішнього конфлікту у внутрішній за рахунок активізації у внутрішньому плані особистості психологічних станів, які детермінують внутрішню суперечливість. Дані процеси обґрунтовують суб'єктивні чинники виникнення конфліктних ситуацій в інтерперсональній взаємодії, одночасно визначаючи вихід із даної проблеми шляхом формування особистісної детермінації до розв'язання конфліктної взаємодії. Саме з метою усвідомлення взаємовідносин «Я – Ти» в об'єктивній ситуації взаємодії та у суб'єктивному світі особистості необхідно сформувати рефлексивне «Я» як особистісний детермінант розв'язання конфліктних ситуацій.

Сутність особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій полягає у формуванні позитивного усвідомленого ставлення до об'єкта конфліктної взаємодії; формуванні взаємоузгоджених зв'язків між суспільними й особистісними потребами, нормами та цінностями, що забезпечить умови для конструктивного розвитку й реалізації особистісного потенціалу у взаємодії та подальшій життєдіяльності за рахунок розвинутого рефлексивного «Я» особистості. Дане положення й обумовлює структуру рефлексивного «Я», яка вимагає визначення психологічної ієрархії окремих соціальних ідентичностей, дис-

позицій та цінностей, які виступають основними для особистості і впливають на рівень її самоповаги й самоприйняття.

Висновки

Окреслені особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці розвиваються шляхом інтеріоризації за рахунок усвідомлення особистістю умов та механізмів утворення й проєкції конфліктних ситуацій. Основним механізмом розвитку даних детермінант є суб'єктивне сприйняття та інтерпретація ситуацій як конфліктних усвідомлених особистістю. Умовами можуть виступати суспільно значущі стосунки (з визначеними об'єктом і предметом взаємодії), регуляція прояву суб'єктивності особистості в означених стосунках (оскільки саме наявність мети діяльності й прагнення до суб'єктивно значущого результату лежить в основі конфліктної взаємодії), вміння особистості розмежовувати суб'єктивні (предмет конфліктних ситуацій) чинники від об'єктивних характеристик (об'єкт конфліктних ситуацій) дає можливість здійснення конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій.

Звідси виникає необхідність не тільки виділяти взаємозв'язок суб'єктивного та об'єктивного крізь призму дослідження конфліктності юнаків, але й створювати передумови до фор-

мування гармонійного взаємозв'язку між даними категоріями. Досягнення поданих аспектів можливе за рахунок попередження розвитку особистісних детермінант щодо виникнення конфліктних ситуацій шляхом застосування методів психопрофілактики та психокорекції й застосування особистісно орієнтованого підходу. Одним із альтернативних напрямів якої є також розширення навчальних планів і програм саме дисциплінами психологічного циклу, які б забезпечили формування й становлення особистості фахівця, його професійну підготовку й майстерність.

Отримані результати можуть служити матеріалом для удосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти в аспекті інтерперсональної взаємодії, що виступає необхідним фактором результативності й продуктивності провідної діяльності молоді та дозволяє підвищити рівень професіоналізму у галузі конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій, які супроводжують особистість протягом усього життя. Підвищення рівня конструктивності інтерперсональної взаємодії студентів шляхом формування особистісних детермінант розв'язання конфліктних ситуацій і застосування комплексу спеціально організованих умов розширює уявлення про особистісний розвиток і саморегуляцію особистості у пізньому юнацькому віці.

1. Бородкин Ф. М., Коряк Н. М. Внимание: конфликт! – Новосибирск: Наука, 1989. – 190 с.
2. Лимуратов А. Т. Конфликт и згода. Основы когнитивной теории конфликтов. – К.: Наук. думка, 1996. – 188 с.
3. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
4. Пирен М. І. Основы конфликтологии: Навчальний посібник. – К.: КГІ, 1997. – 411 с.
5. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 294 с.
6. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека: Введение в психологию субъективности: Учебное пособие. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 384 с.
7. Хасан Б. И. Конструктивная психология конфликта. – СПб.: Питер, 2003. – 250 с.
8. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посібник – К.: Вища школа, 2004. – 679 с.

N. Povyakel, N. Makarchuk

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF PERSONAL GROWTH DURING RESOLVING CONFLICT SITUATIONS IN STUDENT'S AGE

Distinguishing and deep investigation of the conflict cooperation, it's psychological and personal determination let us more exact research of the given problem. Applying of personal-oriental psychoprophylactic and psychocorrection provides of overcoming of the conflict situations in the interpersonal cooperation and favours of development of a person in the modern conditions of social experience.